

МИХАЙЛО МОСКАЛЕНКО В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОЕЗІЇ

*Бець Наталія Олександрівна,
асп.*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена огляду перекладів французьких поетичних творів, здійснених Михайлом Москаленком, а також висвітленню його ролі в історії українського перекладу французької поезії.

Ключові слова: поетичний переклад, українське перекладацтво, перекладацький доробок Михайла Москаленка, французька поезія.

Український перекладач і літературознавець Михайло Москаленко справедливо вважається одним із найобдарованіших представників сучасного українського перекладавства. Відсутність монографій, присвячених творчості Михайла Москаленка, а також ролі його досліджень в історії перекладу французької поезії українською мовою обумовлюють *актуальність* даної теми. Про своєчасність подібного дослідження свідчить також і те, що близьким часом у видавничому домі "Всесвіт" має вийти перший посмертний збірник літературознавчих і мистецтвознавчих праць Михайла Москаленка, до якого увійдуть статті, есе та спогади сучасників про перекладача (упорядкування і примітки Миколи Лабінського).

Метою статті є бібліографічне дослідження перекладацького доробку, встановлення значення перекладів французької поезії в творчій діяльності Михайла Москаленка, а також визначення місця перекладача в контексті українського перекладацького процесу ХХ-ХХІ ст.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- ✓ окреслити коло французьких поетів, до перекладів творів яких звертався Михайло Москаленко;
- ✓ з'ясувати історико-біографічні обставини, за яких вийшли українські переклади французької поезії, здійснені Михайлом Москаленком;
- ✓ зробити висновки щодо значущості Михайла Москаленка в історії українського перекладу французької поезії.

Об'єктом дослідження є перекладознавчий доробок Михайла Москаленка, зокрема його українські переклади французької поезії.

Предметом дослідження є роль Михайла Москаленка в історії українського перекладу французької поезії.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше було зроблено спробу проаналізувати і систематизувати доробок українських перекладів саме французької поезії, здійснених Михайлом Москаленком.

У плеяді українських перекладачів ХХ ст. – Максима Рильського, Миколи Лукаша, Григорія Кочура, Бориса Тена, Миколи Бажана, Василя Мисика, Євгена Дроб'язка, Дмитра Білоуса, Віктора Коптілова, Дмитра Паламарчука, Анатолія Перепаді, Максима Стріхи, Івана Світличного, Дмитра Павличка, Івана Драча тощо, постань Михайла Москаленка по праву займає гідне місце. Він був учнем перекладацької школи Миколи Зерова, одним із представників гуртка "неокласиків", заснованого на початку 20-х років ХХ ст., який об'єднував таких видатних поетів і письменників.

менників, як Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович, Максим Рильський, Юрій Клен та мав на меті заповнити прогалини в перекладацькому спадку української літератури, щоб ввести її у світовий контекст.

Михайло Никонович Москаленко народився 12 червня 1948 року в Києві у сім'ї української технічної інтелігенції, що була родом з Уманщини. Ще в дитячі роки під батьковим впливом починає цікавитися українською і іноземною літературою, пізнає основи французької мови, а згодом удосконалює свої знання в школі й університеті. Любов до французької мови та поезії супроводжуватиме Михайла Москаленка впродовж усього його життя, що позначиться на усій його перекладацькій творчості.

За словами відомого літературознавця, багаторічного редактора журналу "Все-світ", близького друга і колеги перекладача Олега Івановича Микитенка, ще до вступу до університету Михайло Москаленко вже входив до кола молодих перекладачів, які гуртувалися навколо Григорія Кочура. Саме славнозвісний поет і перекладач надихнув Михайла Москаленка і спонукав його до перекладу з французької мови. Нажаль, молодому перекладачеві так і не вдалося вступити на філологічний факультет, що на той час вважався ідеологічним. Михайло Москаленко закінчив біологічний факультет Київського університету ім. Тараса Шевченка (1971р.). Проте, справжнім його покликанням були іноземні мови, які він вивчав самотужки. Адже, як зазначає Михайло Литвинець, "...тут важить не так те, як і чого тебе навчають, а те, як ти сам навчаєшся. Михайло Москаленко із ряду тих літераторів, яких латинською мовою іменують *semper tirones*, тобто завжди учні, які вічно трудяться і зростають разом із своїм творчим доробком" [Литвинець, 4].

Ще в роки навчання у Михайла Москаленка виявляються літературні здібності. Студентом другого курсу він перекладає поему Сен-Жон Перса "Сніги" і друкує її у кварталнику "Поезія" (1968, №1). То була його перша, але далеко не випадкова публікація, оскільки глибоке зацікавлення творчістю французького поета-філософа, нобелівського лауреата Сен-Жон Перса М. Москаленко зберіг до кінця свого життя. Адже, як він сам пише у післямові до збірки своїх перекладів "Сен-Жон Перс. Поетичні твори", повний український переклад цілості поетичного доробку Сен-Жон Перса перекладач звик розглядати як одне з головних своїх життєвих завдань [Савчин 2007, 476].

Любов до поезії Сен-Жон Перса, а також мета перекладача відтворити всі твори французького поета можна пояснити ще й прагненнями Михайла Москаленка просвітницького і культуротворчого характеру. Адже, незважаючи на те, що вірші славнозвісного поета ХХ ст. вже виходили в перекладах таких відомих українських перекладачів, як О. Тарнавський, Ж. Васильківська, М. Терещенко та Г. Кочур, значна частка поезії Сен-Жон Перса так і залишалася недоступною українському читачеві через відсутність українських перекладів. А як пише сам Москаленко у своїй передмові до перекладів "Сен-Жон Перс: хроніка творчих стихій", поезія Сен-Жон Перса належить до найвидатніших і найпомітніших явищ французької літератури ХХ століття. Увесь поетичний доробок Сен-Жон Перса, від перших до останніх його сторінок, становить не що інше, як єдиний цілісний витвір, великий ансамбль поем; кожна з них – своєрідний розділ одного грандіозного "циклу циклів", що його вибудовував протягом семи десятиліть поет, який не вкладається до жодної з категорій і не має в літературі ні попередників, ані побратимів [Сен-Жон Перс 2001, 5].

Навчаючись в університеті, Михайло Москаленко одночасно вдосконалював свої знання французької мови та світової літератури. Незважаючи на біологічну освіту, після закінчення навчання зацікавленість світовою й українською літературою приводять Михайла Москаленка до редакції журналу іноземної літератури "Всесвіт". Саме тут, на сторінках журналу, виходять перші роботи молодого перекладача. Як пише у своїй статті "Пам'яті друга" Олег Микитенко: "М. Москаленко органічно увійшов у дружню сім'ю редакції, у стінах "Всесвіту" навчався редакторської майстерності, удосконалював свій хист перекладача французької поезії, успішно випробовував себе в перекладі з іспанської мови, якою досконало оволодів, маючи базове знання французької" [Микитенко 2006, 146]. Одними з перших перекладів з французької, опублікованих на той час, були переклади Поля Елюара, Ежена Гійєвіка, Поля Валері, уривки з "Трагічних поем" Теодора Аґріппи д'Обін'є, франкомовних поетів Гаїті тощо.

Помітним явищем українського перекладацтва 70-х рр. XX століття стала добірка "Поезія європейського бароко", для якої Михайло Москаленко інтерпретував з французької фрагмент із "Трагічних поем" Теодора Аґріппи д'Обін'є, "Оду" і "Чотири-вірш" Теофіля де Вію, а з іспанської – два сонети й уривок з поеми "Поліфем і Галатея" Луїса де Гонгори. Ця публікація у журналі "Всесвіт" дістала схвальну оцінку в пресі, критика помітила переклади молодого поета, відзначивши, що М. Москаленко зумів відтворити бурхливу пристрась "Трагічних поем" Аґріппи д'Обін'є, як і те, що в перекладі сонетів іспанця Луїса де Гонгори він виявляє винахідливу вишуканість образів, яка відповідає стилю цього визначного поета [Литвинець, 4].

Варто відзначити, що переклади саме з французької мови відігравали найбільш значущу роль у житті і творчості Михайла Москаленка. І вже в своїх дебютних публікаціях перекладів французької поезії Михайло Москаленко показав себе справжнім митцем. З-поміж них вирізняється поважна добірка лірики французького поета-новатора Поля Елюара, що з'явилася в березневому номері "Всесвіту" за 1972 рік. Трьома роками пізніше вийшов уже цілий томик Поля Елюара в серії "Перлини світової лірики", яку випускало видавництво "Дніпро". Цей томик став для М. Москаленка творчим утвердженням. Ось як пише про це видання Віктор Коптілов у своїй статті "Широкі обрії поетичного перекладу": "Окремі поезії Елюара друкувалися раніше в періодиці у перекладах Миколи Терещенка та Івана Драча, але тільки в цьому виданні відбито основні віхи творчого шляху французького поета" [Коптілов 1976, 123]. Саме в умінні показати українському читачеві різні грані поетичної творчості Елюара виявилися наслідки наполегливої і тривалої праці перекладача над освоєнням спадщини одного з найвидатніших французьких ліриків нашого часу. До цього слід додати, що специфічні труднощі для перекладу становила поетика Елюарових віршів 20-х – початку 30-х років, у яких відбилися впливи дадаїзму та сюрреалізму: по-перше, ці твори важкуваті для сприйняття та розуміння, а по-друге, при втіленні їх у форми української мови перекладач не мав перед собою зразків (як відомо, відповідних напрямів не було в історії української поезії). Сам Михайло Москаленко називає Поля Валері останнім великим французьким поетом-класицистом, останнім класиком французької поезії [Москаленко 2005, 159].

З роками зростає творча активність і майстерність перекладача. Для різних журнальних і книжкових видань він перекладав з французької вірші Шарля Бодлера, Блеза Сандрара, Жана Брієра, Леопольда Седара Сенгора, Біраго Діюпа. Саме в цей час перекладач активно працює над перекладами поезії Сен-Жон Перса. Збірка "Поетичні твори", що незабаром вийшла друком, здобула Михайлу Москаленку уже заслужене визнання серед читачів і вже вкотре підтвердила необмежені можливості української мови навіть порівняно з французькою, яка має безперервну тисячолітню літературну традицію.

У другій половині 70-х років, коли відбувалися гоніння на прогресивних діячів літератури і мистецтва, репресії торкнулися й редакції "Всесвіту". Тоді Михайло Москаленко разом з головним редактором журналу Дмитром Павличком були змушені піти з редакції. Наступні роки були позначені вимушеним звуженням творчої діяльності М. Москаленка, і як пише Олег Микитенко, на сторінках "Всесвіту" протягом шести років не з'являлося жодного рядка, підписаного його прізвищем. Поодинокі невеликі переклади небажаного автора лише зрідка друкувалися в "Літературній Україні", журналах "Дніпро" і "Україна", піврічнику "Поезія". Однак вважати цей період втраченим для творчої еволюції М. Москаленка було б помилкою; насправді це був період накопичення знань і творчої енергії, поглибленого вивчення української і світової літератури, заглиблення в книжкові скарби київських бібліотек, акумуляція того культурологічного потенціалу, що незабаром вилився у ряді блискучих книжкових видань, над якими йому судилося працювати як автору, перекладачеві, упоряднику, редактору, коментатору [Микитенко 2006, 147].

У 1985 році Михайло Москаленко був прийнятий на роботу у видавництво "Дніпро" старшим редактором поезії. Тут він успішно працював протягом наступного десятиріччя. Це був другий плідний період життя і творчості Михайла Москаленка, коли він зміг втілити в життя низку своїх задумів. Тут у 1988 році його приймають до Співки письменників України. Одночасно він поновлює зв'язок із "Всесвітом": на сторінках журналу спершу виходять його переклади віршів Крістіни Іврі й Іва Беренже, а в 1987р. – поема "Проза про трансибірський експрес та про маленьку Жанну Французьку" і "Дев'ятнадцять еластичних поезій" яскравого представника французького модерну Блеза Сандрара. Далі на сторінках журналу один за одним з'явилися переклади поезій Еме Сезера, Шарля Бодлера, П'єра Емманюеля тощо. Виходить також прозовий переклад славетної новели Проспера Меріме "Кармен". У різних книжкових виданнях виходять його переклади французьких поезій Гійома Аполлінера, Луї Арагона, Еміля Верхарна, Жана Брієра, Роберта Десноса, Біраго Діюпа, Жозе-Марія де Ерідіа, Поля Клоделя, Анрі Мішо, Леопольда Сенгора, Рене Шара, Ежена Гійєвіка. І хоча любов до французької поезії супроводжувала М. Москаленка протягом усієї його творчої діяльності, згаданими іменами не обмежується коло його зацікавлень. У цей час він перекладає з багатьох інших європейських мов, зокрема з іспанської – Лопе де Веги, Луїса де Гонгори, Франсіско де Кеведо, Габрієлі Містраль; з німецької – Райнер-Марії Рільке; з англійської – Томаса Стернза Еліота, Ділана Томаса; з італійської – Джамбаттісти Маріно, з польської – Себістьяна-Фабіана Кльоновича, Кшиштофа Каміля Бачинського, Ципріана Норвіда, Леопольда Стаффа, Юліана Тувіма; з російської – Анни Ахматової тощо.

У травні 1995 році Михайло Москаленко завершує свою працю над цілісним добром поетичних творів Сен-Жон Перса, а вже у 1996 році отримує премію імені Миколи Лукаша за переклад з французької мови поеми Сен-Жон Перса "Орієнтири". Причому ті переклади з Сен-Жон Перса, здійснені Михайлом Москаленком, що дивом побачили світ у київській періодиці ("Поезія"; "Всесвіт") за вкрай несприятливих політичних обставин кінця 60-х – середини 80-х років, були ним ще 1993-95 роках заново ґрунтовно зредаговані та стилістично доопрацьовані, з більшою увагою до ритмічних структур першотвору. Як зазначає сам перекладач, Сен-Жон Перс – віртуоз класичного вірша, отже, без відтворення просодичних та музичних особливостей оригіналу скільки-небудь повноцінний переклад його поліфонічної поезії немислимий [Савчин 2007, 476].

На початку нового тисячоліття у світ виходять нові книжкові видання вершин французької поезії в перекладах Михайла Москаленка. Серед них слід відзначити збірки "Вірші та проза" Стефана Малларме, а також "Могила Орфея" П'єра Емманюеля. За збірку віршів та прози Стефана Малларме, яка вийшла у видавництві "Юніверс" у 2002 р., Михайло Москаленко був нагороджений премією імені Григорія Сковороди за кращий переклад з французької мови на українську в межах однойменної видавничої програми Посольства Франції в Україні. А праця Михайла Москаленка "Вибрані твори Поля Валері", що вийшла друком у 2005 році разом зі статтею про поета, є справжньою вершиною перекладацької майстерності і викликає щире захоплення усіх, хто знається на поетичному перекладі чи просто любить поезію.

Таким чином, видатний поет, талановитий перекладач, Михайло Москаленко є автором неперевершених зразків художнього перекладу творів багатьох класичних і сучасних французьких поетів, зокрема таких як Стефан Малларме, Віктор Гюго, Шарль Бодлер, Артюр Рембо, Сен-Жон Перс, Поль Валері, Поль Елюар, Блез Сандрар, П'єр Емманюель, Альфред де Віньї тощо. Видатний талант Михайла Москаленка, який майстерно відтворив українською мовою десятки тисяч рядків світової, а передусім французької поезії, довгий час лишалися пошанованими лише вдячними читачами й колегами-перекладачами. Людина великої скромності, культури й шляхетності, тільки в останні роки він був відзначений високими літературними преміями імені Максима Рильського, Миколи Лукаша (1996), Григорія Сковороди (2002) і Василя Стуса (2003). Незважаючи на це, феноменальний талант і поетична майстерність Михайла Москаленка, що залучили тисячі україномовних читачів до перлин світової, а в першу чергу французької поезії, назавжди залишаться яскравим внеском в історію сучасного українського перекладу.

Стаття посвячена обзору переводов французских поэтических произведений, осуществленных Михайлом Москаленко, а также освещению его роли в истории украинского перевода французской поэзии.

Ключевые слова: поэтический перевод, украинское переводоведение, переводческие труды Михаила Москаленко, французская поэзия.

The article is devoted to the translation of French poetry by an outstanding Ukrainian translator Mykhaylo Moskalenko and denotes his role in the history of Ukrainian translation of French poetry.

Key words: poetical translation, Ukrainian translation science, translation works in the field of translation by Mykhaylo Moskalenko, French poetry.

Література:

1. *Валері П.* Поезії / Поль Валері. – К.: Юніверс, 2005. – 248 с.
2. *Коломієць Л.В.* Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу / Лада Володимирівна Коломієць. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2004. – 521с.
3. *Коптілов В.* Широкі обрії поетичного перекладу / В. Коптілов // Вітчизна. – 1976. – № 8. – С. 114.
4. *Литвинець М.* У змаганні з часом / Михайло Литвинець // Літературна Україна. – № 31–32. – С. 4.
5. *Малларме С.* Вірші та проза / Стефан Малларме. – К.: Юніверс, 2001. – 240 с.
6. *Микитенко О.* Пам'яті друга / О. Микитенко // Всесвіт. – 2006. – № 3–4. – С. 145.
7. *Москаленко М.Н.* На ріках вавилонських: З найдавнішої літератури Шумеру, Вавилону, Палестини / М.Н. Москаленко. – К.: Дніпро, 1991. – 395 с.
8. *Москаленко М.Н.* Тисячоліття. Поетичний переклад України-Русі: Антологія / М.Н. Москаленко. – К.: Дніпро, 1995. – 693 с.
9. *Москаленко М.Н.* Поезія Поля Валері / М.Н. Москаленко // Всесвіт. – 2005. – №3–4. – С. 153.
10. *Пахльовська О.* Останній подих зеровської України / О. Пахльовська // Україна молода. – 2006.
11. *Савчин В.* Лукашіана Михайла Москаленка / В. Савчин // Всесвіт. – 2007. – № 3–4. – С. 146.
12. *Сен-Жон Перс.* Поетичні твори / Перс Сен-Жон. – К.: Юніверс, 2001. – 480 с.
13. *Сен-Жон Перс.* Поетичні твори / Перс Сен-Жон. – К.: Юніверс, 2000. – 480 с.
14. *Стріха М.* Чистому серцем (Михайло Москаленко в моєму житті й моєму архіві) / М. Стріха // Сучасність. – 2006. – №5–6. – С.142.
15. *Чередниченко О.І.* Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.